

illum fundum dato. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati erunt, aequae incertae personae legari videbatur; et denique multae aliae ejusmodi species sunt.⁸⁵ Libertas quoque incertae personae non videbatur posse dari, quia placebat nominatim⁸⁶ servos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertae personae recte legabatur: veluti, *Ex cognatis meis qui nunc sunt, si⁸⁷ quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato*⁸⁸. Incertis autem personis legata vel fidei commissi relicta, et per errorem soluta⁸⁹, repeti non posse sacris constitutionibus cautum erat. — § 26. Postumo quoque alieno inutiliter⁹⁰ legabatur. Est autem alienus postumus, qui natus inter suos heredes testatoris futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat postumus avo⁹¹. — § 27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta; cum in nostro codice constitutio posita est, per quam et huic parti medemur non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis et fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus⁹² dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela sua posteritati cavere⁹³. — § 28. Postumus autem alienus heres institui et antea poterat et nunc potest⁹⁴; nisi in utero ejus sit, quae jure nostro uxor esse non potest. — § 29. Si quis⁹⁵ in nomine, cognomine, praenominis legatarii erraverit, si de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus servatur, et recte. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest. — § 30. Huic proxima est illa juris regula, falsa⁹⁶ demonstratio legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum verna do lego*; licet enim non verna, sed emptus sit, si de servo tamen constat, utile est legatum. Et convenienter si ita demonstraverit, *Stichum servum quem a Seio emi*; sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de servo constat. — § 31. Longe magis legatum falsa⁹⁷ causa non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio quia me absente negotia mea curavit, Stichum do lego*; vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego*. Licet enim neque negotia testatoris umquam gessit Titius, neque patrocinio ejus liberatus est, legatum tamen valet. Sed si⁹⁸ conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curavit, fundum do lego*. — § 32. An⁹⁹ servo heredis recte legamus, quaeritur. Et constat pure inutiliter legari, nec quidquam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit; quia quod¹⁰⁰ inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, non hoc ideo debet valere quia diutius testator vixerit. Sub⁴ conditione vero recte legatur, ut requiramus an, quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit². — § 33. Ex diverso, herede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legatur, non dubitatur⁵. Nam etsi statim post factum testamentum decessisset testator, non tamen apud eum qui heres sit, dies legati cedere intelligitur; cum hereditas a legato separata sit, et possit per eum servum alius heres effici, si prius quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit, vel manumissus ipse heres efficiatur: quibus casibus utile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, et jussu legatarii adierit, evanescit legatum⁴. — § 34. Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet⁵, quia testamenta vim ex institutione heredum accipiunt, et ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat⁶. Sed quia incivile esse putavimus⁷, ordinem quidem scripturae sequi, quod et ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum, sperni autem testatoris voluntatem; per nostram constitutionem⁸ et hoc vitium emendavimus, ut liceat et ante heredis institutionem et inter medias heredum institutiones legatum relinquere, et multo magis libertatem cujus usus favorabilior est. — § 35. Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, *Cum heres meus mortuus erit, do lego*. Item, pridie quam heres aut legatarius morietur⁹. Sed simili modo et hoc correximus¹⁰, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem praestantes, ne vel hoc casu deterior causa legatorum quam fideicommissorum inveniantur¹¹. — § 36. Pœnae quoque nomine inutiliter legabatur¹² et adimebatur,

85. L. 29, in fin. D. de verb. sign. — 86. L. 24, D. de manum. testam. — 87. *Adde casum* l. 3, D. de reb. dub. — 88. Inst. Gaii, II, 238, 239. — 89. Arg. L. 13, l. 19, D. de condit. indeb.; l. 9, C. ad L. Falcid. — 90. *Fidei tamen* L. pen. D. de legat. l. — 91. Inst. Gaii, II, 241. — 92. L. 20, in pr. D. de testam. tutel. — 93. Inst. Gaii, II, 216, 239. — 94. *Id.* 242, 287. — 95. L. 4, C. de testam. — 96. L. 33, in pr. D. de condit. et demonstr. — 97. L. 72, § 6, D. eod. — 98. L. 17, § pen. D. eod. — 99. L. 20, D. ad L. Falcid. — 100. L. 1, in pr. D. de regul. Caton. — 1. L. 86, D. de condit. et demonstr. — 2. Inst. Gaii, II, 244. — 3. *Adde* L. 28, D. de legat. l. — 4. Inst. Gaii, II, 245. — 5. L. 1, in fin. D. de vulgari et pupill. substit. l. ult. D. de jure codicill. — 6. Inst. Gaii, II, 129, 230. — 7. L. 6, D. de solution. — 8. L. 24, C. de testam. — 9. Inst. Gaii, II, 252, 253. — 10. L. 11, C. de contrah.

vel transferebatur. Pœnae autem nomine legari videtur quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat aut non faciat; veluti si quis ita scripserit: *Heres meus, si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit, vel ex diverso si non collocaverit, dato decem aureos Seio*; aut si ita scripserit: *Heres meus, si servum Stichum alienaverit, vel ex diverso si non alienaverit, Titio decem aureos dato*. Et in tantum hæc regula observabatur, ut quampluribus principalibus constitutionibus significetur, nec principem quidem agnoscere quod ei pœnae nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis aliae militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur. Quin etiam nec libertatem pœnae nomine dari posse placebat. Eo amplius nec heredem pœnae nomine adici posse Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius heres esto; si Titius filiam suam Seio in matrimonium collocaverit, Seius quoque heres esto*. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione a coheredis adjunctione¹³. Sed hujusmodi scrupulositas nobis non placuit, et generaliter ea quae relinquuntur, licet pœnae nomine fuerint relicta vel adempta vel in alios translata, nihil distare a ceteris legatis constitimus¹⁴, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis quae impossibilia sunt vel legibus interdicta aut alias probra. Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

TIT. XXI.

DE ADEMPZIONE ET TRANSLATIONE LEGATORUM¹.

Adeemptio legatorum, sive eodem testamento adimantur legata sive² codicillis, firma est, sive contrariis verbis³ fiat adeemptio: veluti si quod ita quis legaverit *do lego*, ita adimatur *non do non lego*; sive non contrariis, id est, aliis quibuscumque verbis.

§ 1. Transferri⁴ quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, *hominem Stichum quem Titio legavi Seio do lego*; sive in eodem testamento, sive in codicillis hoc fecerit. Quo casu simul Titio adimi videtur, et Seio dari.

TIT. XXII.

DE LEGE¹ FALCIDIÆ.

Superest ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ea lege ita cautum esset, *uti² legasset suae rei, ius³ esto*), visum est hanc legandi licentiam coarctare. Idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id quod plerumque intestato moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia quam lex Voconia latae sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur ne plus legare liceat quam dodrantem totorum bonorum⁴; id est, ut sive unus heres institutus esset, sive plures, apud eum eoque pars⁵ quarta remaneret⁶.

§ 1. Et cum quaesitum esset, duobus heredibus institutis, veluti Titio et Seio: si pars Titii aut tota exhausta sit legatis quae nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata; a Seio vero aut nulla relicta sint legata, aut quae partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant; an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habuit, Titio nihil ex legatis quae ab eo relicta sunt, retinere liceret? Placuit, ut quartam partem suae partis salvam habeat, posse retinere. Etenim⁷ in singulis heredibus ratio legis Falcidiae ponenda est. — § 2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiae redigitur, mortis⁸ tempore spectatur. Itaque si, verbi gratia, is qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legaverit, nihil legatarii prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios aut ex parte ancillarum hereditarium aut ex factu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis ha-

et committit. stipul.; L. un. C. ut act. et ab hered. — 11. Inst. Gaii, II, 277. — 12. Arg. L. 71, § 2, D. de condit. et demonstr. — 13. Inst. Gaii, II, 235, 236, 245. — 14. *Fidei* L. un. C. de his qui pœnae — 1. L. 30, in pr. D. eod. — 2. L. 6, in pr. C. eod.; L. 39, § 1, D. de verb. sign. — 10. L. pen. D. de religio. et sumpt. fun. — 11. L. 36, § 2; L. 39, D. h. l. — 12. N. 151, c. 12. — 13. L. 2, l. 4, l. 5, l. 12, l. pen. C. h. l. — 14. L. 1, in pr. D. de verb. sign. — 15. L. 2, § 5, D. de orig. jur. — 16. Inst. Gaii, II, 274, 275, 276, 285, 286. — 5. L. 2, § 5, D. de orig. jur. — 6. Inst. Gaii, II, 278. — 7. L. 14, C. de testam. — 8. L. 16, § 4, D. h. l. — 9. L. 19, in pr. D. eod. — 10. L. 13, in pr. D. eod. — 11. § 9, supr. de hered. instit. Inst. Gaii, II, 248, 250. — 12. Arg. L. 88, in fin. D. de hered. instit. — 13. Inst. Gaii, II, 252. — 14. L. 1, § 1, D. eod.

biturus sit; sed necesse est ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuaginta quinque legaverit, et ante aditam hereditatem in tantum excreverit bona incendii forte⁹ aut naufragii aut morte servorum, ut non amplius quam septuaginta quinque aureorum substantia vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quae res efficit ut sit necesse legatariis, non destitudo testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci. — § 3. Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, ante deductur⁹ æs alienum, item funeris¹⁰ impensa et¹¹ pretia servorum manumissorum: tunc deinde in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredes remaneat¹², tres vero partes inter legatarios distribuuntur, pro rata scilicet portione ejus quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, et patrimonii quantitatem ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est; deinde quod ex bonis¹³ apud heredem remanere oportet.

TIT. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS¹ HEREDITATIBUS.

Nunc transeamus ad fideicommissa. Et prius est ut de hereditatibus fideicommissariis videamus².

§ 1. Sciendum itaque est omnia fideicommissa primis³ temporibus infirma esse, quia nemo invitus cogebatur praestare id de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committentur eorum qui capere ex testamento poterant⁴. Et ideo fideicommissa appellata sunt quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, et populare erat, paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem; tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam⁵ praetor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabatur⁶. — § 2. In primis igitur sciendum est, opus esse ut aliquis recto jure testamento heres instituitur, ejusque fidei committatur ut aliam hereditatem alii restituat: alioquin inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur⁷. Cum igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius heres esto, poterit adjicere, rogo te, Lucii Titii, ut cum primum poteris hereditatem meam adire eam Gaio Seio reddas restituas*. Potest autem quisque et de⁸ parte restituenda heredem rogare; et liberum est, vel pure⁹ vel sub¹⁰ conditione relinquere fideicommissum, vel ex die certo¹¹. — § 3. Restituta autem hereditate, is quidem qui restituit, nihilominus heres permanet¹²; is vero qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habebatur¹³. — § 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo et Annao Seneca consulibus, senatusconsultum factum est¹⁴; quo cautum est ut, si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones quae jure civili heredi et in heredem competent, ei et in eum darentur cui ex fideicommissum restituta est hereditas. Post quod senatusconsultum praetor utiles actiones ei et in eum qui recipit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare cepit¹⁵. — § 5. Sed quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa; postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso et Pusione consulibus, senatus cepit ut ei qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus quae per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permessa est. Post quod senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem qui ex fideicommissum recipit partem hereditatis, legatarii partiarum loco erat, id est, ejus legatarii cui pars bonorum legabatur¹⁶. Quae species legati partitio¹⁷ vocabatur, quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem.

8. L. 30, in pr. D. eod. — 9. L. 6, in pr. C. eod.; L. 39, § 1, D. de verb. sign. — 10. L. pen. D. de religio. et sumpt. fun. — 11. L. 36, § 2; L. 39, D. h. l. — 12. N. 151, c. 12. — 13. L. 2, l. 4, l. 5, l. 12, l. pen. C. h. l. — 14. L. 1, in pr. D. de verb. sign. — 15. L. 2, § 5, D. de orig. jur. — 16. Inst. Gaii, II, 274, 275, 276, 285, 286. — 5. L. 2, § 5, D. de orig. jur. — 6. Inst. Gaii, II, 278. — 7. L. 14, C. de testam. — 8. L. 16, § 4, D. h. l. — 9. L. 19, in pr. D. eod. — 10. L. 13, in pr. D. eod. — 11. § 9, supr. de hered. instit. Inst. Gaii, II, 248, 250. — 12. Arg. L. 88, in fin. D. de hered. instit. — 13. Inst. Gaii, II, 252. — 14. L. 1, § 1, D. eod.

Unde quae solebant stipulationes inter heredem et partiarum legatarium interponi, eadem interponebantur inter eum qui ex fideicommissum recipit hereditatem, et heredem: id est, ut et lucrum et damnum hereditarium pro¹⁸ rata parte inter eos commune esset¹⁹. — § 6. Ergo si quidem non plus quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituatur hereditas, et in utrumque actiones hereditariae pro rata parte dabuntur: in heredem quidem, jure civili; in eum vero qui recipiebat hereditatem, ex senatusconsulto Trebelliano, tanquam in heredem. At si plus quam dodrantem vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto; et heres qui semel adierit hereditatem, si modo²⁰ sua voluntate adierit, sive retinuerit quartam partem sive retinere noluerit, ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis et pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarum legatarium et heredem; si vero totam hereditatem restitueret, empta et vendita hereditatis stipulationes interponebantur²¹. Sed si recuset scriptus heres adire hereditatem, ob id quod dicit eam sibi suspectam esse quasi damnosam; cavetur Pegasiano senatusconsulto; ut desiderante eo cui restituere rogatus est, jussu praetoris adeat²² et restituat hereditatem; perindeque ei et in eum qui recipit hereditatem, actiones darentur, ac si juris est ex Trebelliano senatusconsulto. Quo casu nullis stipulationibus est opus; quia simul et huic qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei²³ et in eum transferuntur qui recipit hereditatem: utroque senatusconsulto in hac specie concurrente²⁴. — § 7. Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes et ipsi antiquitati displicuerunt, et quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, et in legibus magis simplicitas²⁵ quam difficultas placet: ideo, omnibus nobis suggestis tam similitudinibus quam differentiis utriusque senatusconsulti, placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto praestare, ut ex eo fideicommissariae hereditates restituantur, sive abeat heres ex voluntate testatoris quartam, sive plus sive minus sive nihil penitus; ut tunc, quando vel nihil vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam vel quod deest ex nostra auctoritate retinere vel repetere solum²⁶, quasi ex Trebelliano senatusconsulto pro rata portione actionibus tam in heredem quam in fideicommissarium competentibus. Si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariae actiones fideicommissario et adversus eum competunt. Sed etiam id quod praecipuum Pegasiano senatusconsulti fuerat, ut quando recusabat heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas²⁷ ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, et omnes ad eum et contra eum transire actiones; et hoc transponimus ad senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo et necessitas heredi imponatur, si ipso volente adire fideicommissarius desiderat restitui sibi hereditatem; nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente. — § 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus aut totam hereditatem aut pro parte restituere, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partem partis restituere rogatus sit. Nam et hoc casu eadem observari praecipimus, quae in totius hereditatis restitutione diximus²⁸. — § 9. Si quis una²⁹ aliqua re deducta sive praecipua, quae quartam continet, veluti fundo vel alia re, rogatus sit restituere hereditatem; simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restituito fiat, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hereditatem restituere³⁰. Sed illud³¹ interest, quod altero casu, id est, cum deducta sive praecipua aliqua re vel pecunia restituitur hereditas, in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur; et res quae remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. Altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, et restituit, sciuntur actiones, et pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam, licet una re aliqua deducta aut praecipua restituere aliquis hereditatem rogatus est, qua maxima pars hereditatis contineatur; aequae in solidum transferuntur actiones, et secum deliberare debet is cui restituitur hereditas, an expediat sibi restituere. Eadem scilicet interveniunt, et si duabus pluribusve deductis praecipuis rebus restituere hereditatem rogatus sit. Sed et si certa summa deducta praecipuae, quae quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit ali-

2. D. h. l. — 15. Inst. Gaii, II, 253. — 16. L. 8, § ult.; L. 9, D. de legat. 2. — 17. L. 164, § 1, D. de verb. sign. — 18. L. 2, C. h. l. — 19. Inst. Gaii, II, 254. — 20. L. 48, D. h. l. — 21. Inst. Gaii, II, 255, 256. — 22. L. 4, D. h. l.; L. 17, D. si quis omnia causa. — 23. L. 27, § 7, D. h. l. — 24. Inst. Gaii, II, 257, 258. — 25. § 3, infr. de legit. adgnat. success. — 26. L. 68, in fin. D. h. l.; L. 9, C. ad L. Falcid. — 27. L. 11, § 5, D. de legat. 2. — 28. Inst. Gaii, II, 259. — 29. L. 13, l. 14, D. si quis omnia causa. testam. — 30. L. 50, § 3, D. h. l. — 31. L. 3, C. de sent. passiva; L. pen. C. de hered. instit. l. 30, § 3, D. h. l.

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L

quis hereditatem restituere, idem juris est. Quae autem diximus de eo qui ex asse heres institutus est, eadem transferemus et ad eum qui ex parte heres scriptus est. — § 10. Praeterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo jure vel honorario pertinere intelligit, ut hereditatem suam totam partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat; cum aliquo legata, nisi ex testamento, non valeant.

§ 11. Eam quoque cui aliquid restituitur, potest rogare ut id rursum alii, aut totum aut pro parte, vel etiam aliquid aliud restituat. — § 12. Et quia prima fideicommissorum canabula a fide heredum pendent, et tam nomen quam substantiam acceperunt, et ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea detrahit; nuper et nos eundem principem superare contententes, ex facto quod Tribonianus vir excelsus, quaestor sacri palatii, suggestit, constitutionem fecimus per quam disposuimus: si testator fidei heredis sui commissit ut vel hereditatem vel speciale fideicommissum restituat, et neque ex scriptura neque ex quinque testium numero, qui in fideicommissis legitimus esse noscitur, possit res manifestari, sed vel pauciores quam quinque vel nemo penitus testis intervenerit; tunc sive pater heredis sive alius quicumque sit qui fidem heredis elegerit, et ab eo restitui aliquid voluerit, si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia juraverit, necesse eum habere vel jusjurandum subire quod nihil tale a testatore audivit, vel recusantem ab fideicommissi vel universitatis vel specialis solutionem coartari, ne percat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, et si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is a quo relictum dicitur, conlatur quidem a se aliquid relictum esse, sed ad legis subtilitatem decurrat, omnimodo solvere cogendus est.

TIT. XXIV.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

Potest autem quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, hominem, vestem, aurum, argentum, pecuniam numeratam; et vel ipsum heredem rogare ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit.

§ 1. Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed heredis aut legatarii aut fideicommissarii aut cujuslibet alterius. Itaque et legatarius et fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quae ei relicta sit; sed etiam de alia, sive ipsius sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento cepit; nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei qui rogatus est, aut ipsam redimere et prestare, aut aestimationem ejus solvere. — § 2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut heres eum rogetur manumittere, vel legatarius vel fideicommissarius. Nec interest utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo qui ipsius heredis aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque et alienus servus redimi et manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex judicio ejus qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguatur fideicommissaria libertas, sed differtur; quia possit tempore procedente, ubicumque occasio servi redimendi fuerit, prestari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed ejus qui manumittit. At is qui directo testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam *ONCIVS* appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui alio tempore testatoris fuerit, et quo faceret testamentum, et quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult. — § 3. Verba autem fideicommissorum haec maxime in usu habentur: *peto, rogo, volo, mando, fi-*

32. L. 1. § 5. L. 78. in pr. D. L. 5. C. h. t. L. 15. D. de inoffic. testam. L. 114. § 2. D. de legat. 1. L. ult. § 2. D. de legat. 2. L. 4. C. de codicill. § 1. infr. de codicill. — 33. Inst. Gaii, II, 270, 271. — 34. L. ult. C. de fideic. — 35. L. ult. § ult. C. de codicill. — 36. L. 34. § 4. D. de jurjur.

Tr. XXIV. — 1. L. 5. § 1. D. de legat. 3. — 2. *Hodie potest.* v. L. 2. in fin. C. commun. de legat. Inst. Gaii, II, 260. — 3. L. 50. in pr. D. de legat. 2. — 4. L. 1. § 17. D. ad SC. Trebell. — 5. Inst. Gaii, II, 261, 262. — 6. L. 13. § 1. D. de fideicommissum. libert. — 7. L. 16. D. ibid. — 8. Inst. Gaii, II, 263, 264, 265. — 9. L. 5. § 4. D. de his que ut indign. — 10. Inst. Gaii, II, 264, 265. — 11. L. 55. D. de manum. testam. — 12. Inst. Gaii, II, 266, 267. — 13. L. 19. D. cod. — 14. L. 2. C. commun. de legat. adde L. 115. L. 118. D. de legat. 1.

dei tuae commito. Quas perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

TIT. XXV.

DE CODICILLIS.

Ante Augusti tempora constat codicillorum jus non fuisse; sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa ceperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum ut faceret aliquid. Et cum divus Augustus voluntatem ejus impleret, deinceps reliqui ejus auctoritatem secuti fideicommissa praestabant, et filia Lentuli legata qua jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse prudentes, inter quos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat; et quaesisset an posset hoc recipi, nec absonans a juris ratione codicillorum usus esset; et Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum et necessarium hoc civibus esse propter magnas et longas peregrinationes quae apud veteres fuissent, ubi, si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post qua tempora, cum et Laeco codicillos fecisset, jam nemini dubium erat quin codicilli jure optimo admitterentur.

§ 1. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed intestato quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmantur. Sed divi Severus et Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis qui testamentum praecedunt, posse fideicommissum peti, si appareat eum qui postea testamentum fecit, a voluntate quam codicillis expresserat, non recessisse. — § 2. Codicillis autem hereditas neque dari neque adimi potest, ne confundatur jus testamentorum et codicillorum; et ideo nec exhereditatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis adicere, neque substituere directo potest. — § 3. Codicillos autem etiam plures quis facere potest, et nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE HEREDITATIBUS QUAE AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Intestatus decedit, qui ad omnino testamentum non fecit, aut non jure fecit; aut id quod fecerat, ruptum irritumque factum est; aut nemo ex eo heres exstitit.

§ 1. Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum primum ad suos heredes pertinent. — § 2. Sui autem heredes existimantur, ut et supra diximus, qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filia, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus non numerari necesse est etiam eos qui ex legitimis quidem matrimoniis non sunt progenti, curis tamen civitatum dati, secundum divalium constitutionum quae super his positae sunt tenorem, heredum suorum jura nanciscuntur. Nec non eos quos nostrae complexae sunt constitutiones, per quas jussimus, si quis mulierem in suo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen cum qua poterat habere conjugium; et ex ea liberos sustulerit; postea vero affectione procedente etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, et filios

File et L. 78. § 8. D. ad SC. Trebell. L. 28. § pen. D. de liberat. legat. L. 11. § 2. D. de legat. 3. L. 15. C. de fideic. libert. — 45. Inst. Gaii, II, 270.

Tr. XXV. — 1. Lib. 29. D. 7. Lib. 6. C. 36. — 2. L. 8. in pr. L. 16. D. de jure codicill. L. 4. C. h. t. — 3. Inst. Gaii, II, 270. — 4. L. 22. § 6. D. ad L. Cornel. de fals. — 5. L. 5. D. de jure codicill. — 6. L. pen. § 1. D. de condit. instit. L. 2. C. h. t. — 7. Inst. Gaii, II, 275. — 8. L. 6. in pr. D. de jure codicill. L. 7. C. h. t. — 9. L. 6. § 1. D. de jure codicill. L. 5. C. h. t. — 10. L. 6. § 1. D. de jure codicill. L. ult. § fin. C. h. t.

Tr. I. — 1. Lib. 38. D. 16. Lib. 6. C. 55. N. 118. — 2. § 1. 2. 3. supr. quibus modis testam. infirm. — 3. § 4. 8. supr. quibus modis testam. infirm. Auth. ex causa. C. de liber. presert. — 4. *Infirmitas* et L. 6. D. de legit. tut. — 5. § ult. supr. de nupt. — 6. L. 10. L. 11. C. de natural. liber. — 7. L. 5. C. de incest. et inult. nupt.

vel filias habuerit: non solum eos liberos qui post dotem editi sunt, justos et in potestate patris esse, sed etiam anteriores qui et iis qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis praestiterunt. Quod obtinere censuimus, et si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit in potestate parentis esse, sive morte id acciderit, sive alia ratione, velut emancipatione. Nam si per id tempus quo quis moreretur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suos heredes esse non potest. Idque in ceteris deinceps liberorum personis dictum intelligimus. Postumi quoque qui, si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt. — § 3. Sui autem heredes etiam ignorantes fiunt; et licet furiosi sint, heredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis et furiosis adquiri potest, et statim morte parentis quasi continuatur dominium: et ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus adquiratur suis hereditas; nec curatoris consensu adquiratur furioso, sed ipso jure. — § 4. Interdum autem, licet in potestate parentis mortis tempore suos heres non fuerit, tamen suos heres parenti efficitur: veluti si ab hostibus reversus quis fuerit post mortem patris. Jus enim postliminii hoc facit. — § 5. Per contrarium evenit ut, licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suos heres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. Suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedit; sed potest dici ipso jure suum heredem esse, sed desinere. — § 6. Cum filius filiaeve, et ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ab hereditate avi vocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. Aequum enim esse videtur nepotes neptisque in patris sui locum succedere. Pari ratione, et si nepos neptisve sit ex filio, et ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptisque, item pronepotes et proneptes in parentis sui locum succedere, conveniens esse visum est non in capita sed in stirpes hereditatem dividi: ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, et ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item, si ex duobus filiis nepotes neptesve extant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia. — § 7. Cum autem queritur an quis suos heres existere possit, eo tempore quaerendum est quod certum est alicum sine testamento decessisse, quod accidit et destitutum testamento. Hac ratione, si filius exhereditatus fuerit et extraneus heres institutus est, et filio mortuo postea certum fuerit heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres aut quia non potuit, nepos avo suos heres existet; quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inventur nepos: et hoc certum est. — § 8. Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suos heres efficitur. Plane, si et conceptus et natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suos heres non existit; quia nullo jure cognationis patrem sui patris tetigit. Sic nec ille est inter liberos avo, quem filius emancipatus adoptaverat. Hi autem, cum non sint quantum ad hereditatem liberi, neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Haec de suis heredibus.

§ 9. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent: neque enim sui heredes sunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur. Sed praetor naturali aequitate motus dat eis bonorum possessionem unde liberi, perinde ac si in potestate parentis mortis fuissent; sive soli sint, sive cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis extantibus, emancipato et qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is qui in potestate fuerit, solus jure civili heres est; id est, solus suos heres est. Sed cum emancipatus beneficio praetoris in partem admittitur, evenit ut suis heres pro parte heres fiat. — § 10. At hi qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adop-

8. L. 5. in pr. D. si tabulae testam. nulle extab. — 9. Supr. quib. mod. jus patr. potest. — 10. *Adde* § 7. in fin. infr. h. t. — 11. L. 5. § 2. D. de suis et legit. — 12. L. 54. in pr. D. de oblig. et act. — 13. L. 11. D. de liber. et postum. L. 8. C. de jure delib. — 14. L. 14. D. de suis et legit. L. 7. § 2. C. de curat. furios. *Adde tamen* L. 9. § 3. L. 11. D. 2. 1. supr. de auct. tut. L. 7. § 3. C. de curat. furios. — 15. L. ult. D. L. 5. in pr. C. ad L. Juliam majest. — 16. L. 2. § 1. C. de suis et legit. — 17. § ult. infr. h. t. N. 118. c. 1. *adde* L. 2. § 7. D. de excus. — 18. Inst. Gaii, III, 7. § 8. — 19. L. ult. in fin. D. de condit. instit. — 20. L. 1. § 8. D. de suis et legit. — 21. L. 6. L. 7. D. cod. L. 6. in pr. D. de injust. rupt. irrit. — 22. L. 16. D. de adopt. — 23. Arg. L. 10. in pr. vers. cum enim. C. de adopt. *adde* § 11. infr. h. t. L. 15.

tivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo, et quantum ad hunc aequo extraneorum loco fiunt, et quantum ad naturalis parentis bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertinerent, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

§ 11. Minus ergo juris habent adoptivi quam naturales: namque naturales emancipati beneficio praetoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdunt; adoptivi vero emancipati, et jure civili perdunt gradum liberorum, et a praetore non adjuvantur: et recte. Naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest; nec quia desinunt sui heredes esse, desinere possunt filii filiaeve aut nepotes neptesve esse. Adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse, quia jus nomenque filii filiaeve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est emancipatione, deperdunt. — § 12. Eadem haec observantur et in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis praeteritis, id est, neque heredibus institutis neque ut oportet exhereditatis, praetor pollicetur. Nam eos quidem qui in potestate parentis mortis tempore fuerint, et emancipatos, vocat praetor ad eam bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus non admittit; quia desinunt numero liberorum esse. — § 13. Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiva familia sunt, qui post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, id est, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstant, neque agnatus quidem ullus interveniat. Neque enim praetor liberos vocat tam suos heredes quam emancipatos, deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos. — § 14. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt, aliquam autem emendationem a nostra constitutione acceperunt, quam super his personis posuimus, quae a patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dederit. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii et naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, et adoptione facile per emancipationem soluta ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito magis corrigentes, constitutionem scripsimus per quam definitivum, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque jure civili neque praetorio ex hereditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta; cum nec necessitas patri adoptivo imponitur vel heredem cum instituere vel exhereditatum facere, ut pote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam et in hujusmodi casu, neque quarta ei servatur, nec ulla actio ad ejus persecutionem ei competit. Nostra autem constitutio exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Utrouque enim jure tam naturali quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servavimus, quemadmodum si paterfamilias se dederit adrogandum: quae specialiter et sigillatim ex praefatae constitutionis tenore possunt colligi.

§ 15. Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes qui ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, et jur adgnatorum eos anteponebat, nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, ei pronepotes ex neptibus cognatorum loco numerans, post adgnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, quam in aviae vel proaviae sive paternae sive maternae successionem. Divi autem principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competentis emendatione relinquere: sed cum nepotis et pronepotis nomen commune est utrisque qui tam ex masculis quam ex feminis descendunt, ideo eundem gradum et ordinem successionis ei donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis qui non solum naturae, sed etiam veteris juris suffragio muniantur, portionem nepotum vel neptum vel deinceps de quibus supra dixi-

§ 1. C. de legit. hered. — 24. Inst. Gaii, III, 19, 26. — 25. L. 5. C. de condit. indeb. — 26. L. 4. D. si tab. testam. nulle extab. — 27. L. pen. § 2. C. de adopt. — 28. L. 5. C. de legit. hered. — 29. N. 118. c. 1. in fin. — 30. § ult. supr. de legit. agnat. tut. L. 8. D. de reg. jur. — 31. Inst. Gaii, I, 135. — 32. L. 1. § 1. D. de honor. possess. contra tab. — 33. L. pen. in pr. *ibi*, si enim post patris naturalis obitum, C. de adopt. — 34. L. 1. § 6. L. 3. § 2. D. de honor. possess. contra tab. — 35. L. 4. D. si tab. testam. nulle extab. — 36. L. 1. § 4. D. unde cognati; Inst. Gaii, III, 51. — 37. L. 1. in pr. D. quae ordo in possess. — 38. L. pen. C. de adopt. — 39. § 2. supr. de adopt. — 40. L. ult. in fin. C. de decur. — 41. L. 9. C. de suis et legit.